

УДК 930.25:821.161.2-94(477.72+438) DOI: 10.26661/swfh-2018-50-028

Микола Федорович Чернявський: до біографії українського поета, письменника, громадського діяча та з нагоди 150-річчя з дня народження

Н. М. Кузовова

Херсонський державний університет,
kuzovovanatala@gmail.com

Ключові слова:

Пакт Молотова-Ріббентропа, письменник, Польща, репресії, Україна, Томсон, Чернявський.

В даній статті спростовується факт про участь Миколи Федоровича Чернявського, українського поета, письменника, громадського діяча в антипольському мітингу, що відбувся 17 вересня 1939 р. в Москві, одночасно із вторгненням радянських військ в Польщу, наведений у книзі Єви Томсон «Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм» (К., 2006). Співставлення відомостей з біографії М.Ф.Чернявського, що розкривають обставини його загибелі, історію оприлюднення інформації про неї та спроба ідентифікації осіб, які взяли участь у даному пропагандистському заході, дозволяє відновити історичну справедливість. З'ясовано, що М.Ф.Чернявський не міг брати участь загальномосковському мітингу письменників (як раніше стверджувала Є.Томсон), оскільки був репресований та розстріляний за рік до того. У статті також розглядаються питання залучення української інтелігенції до участі в антипольських агітаційних заходах, організованих начебто від імені громадськості та інтелігенції радянською владою в 1939 р. Наводяться біографічні відомості про учасників мітингів та робиться спроба встановити мотиви відомих радянських письменників та поетів на підтримку агресивної політики Радянського Союзу по відношенню до сусідніх країн. Аналізуються причини проведення публічних акцій антипольського спрямування, їх зміст та наслідки за матеріалами радянських видань «Правда» та «Литературная газета».

Mikola Fedorovich Chernyavsky: to the biography of the Ukrainian poet, writer, public figure and on the occasion of the 150th anniversary of his birth

N. Kuzovova

Kherson State University

Key words:

Molotov-Ribbentrop Pact, writer, Poland, repressions, Ukraine, Thomson, Chernyavsky.

The article refutes the fact of the participation of Mykola Cherniavsky, a Ukrainian writer, public figure, in an anti-Polish rally on September 17, 1939 in Moscow, simultaneously with the invasion of Soviet troops to Poland, in the book by Eva Thomson «Empire's Troubadors: Russian Literature and Colonialism»(K., 2006). The comparison of the information on the biography of Mykola Cherniavsky, revealing the circumstances of his death, the history of disclosure of information about it, and the attempt to identify the persons who participated in this propaganda event, allows us to restore historical justice. It was found that Mykola Cherniavsky could not take part in the All-Moscow rally of writers (as formerly claimed by E. Thomson), since he was repressed and executed a year earlier. The article also examines the issues of involving the Ukrainian intelligentsia in participation in anti-Polish campaigning activities organized on the behalf of the public and intellectuals by the Soviet authorities in 1939. Biographical information about the rally participants is presented and made an attempt is made to establish the motives of well-known Soviet writers and poets in support of the aggressive policy of the Soviet Union in relation to neighbouring

countries. The reasons for carrying out public actions of anti-Polish direction, their contents and consequences on the materials of the Soviet publications «Pravda» and «Literary Gazeta» are analyzed.

Цього року відзначаємо 150-річчя з дня народження Миколи Федорович Чернявського (22.12.1867 (03.01.1868), сл. Торська Олексіївка Бахмутського р-ну Катеринославської губ. (нині – с. Жовтневе Добропільського району Донецької області) – 19.01.1938, м. Херсон). І хоча творчій спадщині та життєвому шляху цієї непересічної людини присвячено чимало досліджень [1], щоразу нові факти змушують звертатися до нього, як до знакової фігури свого часу.

М.Ф.Чернявський став відомим в кінці XIX – на початку XX ст. як український поет і прозаїк, редактор та видавець літературних альманахів [2], громадський діяч, публікатор матеріалів про земське самоврядування (Херсонського губернського земства) [3], засновник товариства «Українська хата» в Херсоні, педагог та популяризатор освіти рідною мовою [4, С. 624–625]. Мав широке коло знайомств й свого часу підтримував дружні зв'язки з українськими культурними та політичними діячами: М.І.Коцюбинським, видатним письменником, В.І.Кедровським, полковником УНР, С.О.Єфремовим, віце-президентом ВУАН, користувався великим авторитетом, мав бездоганну репутацію, позиціонував себе як людину поза політикою, «безпартійного еволюціоніста» [6].

Його творчість вирізняється емоційною та сюжетною виразністю, була еkleктичною за формою, й хоч не здобула гучної слави, привертає увагу глибиною та самобутністю. В своїх творах М.Ф.Чернявський піднімав морально-етичні питання людського буття, через що інколи відчувався поза трендами початку XX ст., зосереджених на гострих соціальних конфліктах. Але гуманістична спрямованість його поезії та прози, щирість та емоційність автора робить їх цікавими й для сучасного читача [5].

Не зважаючи на свою аполітичність, М.Ф.Чернявський не раз ставав жертвою репресій. Вперше він заарештовувався радянською владою в 1929 р. у зв'язку з процесом Спілки визволення України. Підставою для цього, вочевидь, послужили листи М.Ф.Чернявського до С.О.Єфремова з проханням поклопотатися щодо допомоги колишньому колезі М.Ф.Чернявського – А. М. Грабенку (Конощенку) (1857-1932). Фольклорист, земський діяч, просвітник, перебував у скрутні й потребував матеріальної підтримки. Коли С.О.Єфремова було звинувачено, а особисті папери конфісковані, в розробку агентів НКВС потрапили всі його кореспонденти

[7, С. 174]. В 1933 р. письменника знову заарештовують, але одразу відпускають. М.Ф.Чернявський перестає публікуватися, на схилі життя він викладає в Херсонському педагогічному інституті, відчуває проблеми зі здоров'ям. В 1937 р. його втретє заарештовує НКВС за звинуваченням в участі в «націонал-фашистській» організації. Можливо представники НКВС в Херсоні хотіли зробити гучну справу, про що свідчать два томи слідчої справи (зазвичай справа складалась з декількох аркушів), проте, ні сам М.Ф.Чернявський, ні його колеги, що регулярно допитувались, не підтвердили існування в місті таємної антирадянської націоналістської організації на чолі з тяжко хворим 70-літнім чоловіком. Справа розсипалась, але доля М.Ф.Чернявського, подібно долі багатьох репресованих, була вирішена заздалегідь, не зважаючи на хід слідчих дій [8].

У даній статті мова йде про згадку М.Ф.Чернявського у книзі Є.Томсон (професора, дослідниці славістичних студій університету Райс (США)) «Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм», вперше опублікованій у 2000 р. (в Україні – 2006 р.) [9, С. 267]. У своїй праці історик аналізує літературну та громадську діяльність творчої інтелігенції: поетів та письменників, чиї представники з різних причин: вільно чи не вільно, свідомо чи несвідомо, прислужилася пером російському імперіалізму.

У главі, присвяченій висвітленню підписання Пакту про ненапад між нацистською Німеччиною та радянською Росією (23 серпня 1939 р.), Є.Томсон пише про розгортання антипольської, антифінської та антирумунської пропагандистської літературної кампанії в радянській пресі.

Як відомо, договір Молотова-Рібентропа містив секретні статті, в яких йшла мова про розділ Польщі між підписантами, невтручання Німеччини в дії Радянського Союзу щодо Бессарабії, яка тоді входила до складу Румунії, та віднесення Фінляндії, Естонії та Латвії до радянської сфери впливу.

Таким чином, до складу УРСР мали відійти західноукраїнські землі. 17 вересня 1939 – 6 жовтня 1939 рр. відбувся Польський похід Червоної армії, в результаті якого радянські війська без оголошення війни зайняли західноукраїнські та західнобілоруські землі. В цей час армія Вермахту захопила іншу частину Другої Польської республіки.

Хоча радянська влада швидко згорнула політику коренізації на території УРСР та піддала

репресіям її активних діячів, на світ знову був витягнуто національний козир. Роздмухуючи конфлікт між українцями і поляками, радянське керівництво планувало взяти контроль над цією територією, поклавши усю моральну відповідальність на інтелігенцію, в тому числі – українську, вкрай скомпрометувавши її в очах світової громадськості через залучення до антипольської кампанії найнижчого ґатунку.

Аналізуючи російську радянську пресу часів радянсько-нацистської дружби 1939-1941 років, Є.Томсон наводить декілька статей, в яких російські, білоруські та українські поети і письменники, поряд з робітниками заводів (чії колективні публічні заяви та резолюції зборів мали демонструвати єдність класових інтересів трудящих України, Білорусії та Польщі), беруть участь в антипольських заходах: літературних і громадських [9, С. 267]. Особливе місце посідає антипольський лист Й.Сталіну від Московського відділення Спілки письменників, оскільки виступає спусковим гачком для цілої серії подібних публікацій, до того ж носить агресивний мілітаристський характер. Є.Томсон пише: «Серед тих, хто підписав цього листа, були Маргарита Алігер, Олександр Богданов, Федір Гладков, Ілля Сельвінський та український письменник Микола Чернявський, який пізніше загинув у сталінському Гулагу. Так почався період паплюження всього польського і представлення Польщі як місця, в якому купка польських панів гнобила велику кількість національних меншин» [9, С. 267]

Дійсно, у номері газети «Правда» від 18 вересня 1939 р. під заголовком «Общемоосковский митинг писателей» можна прочитати повідомлення ТАСС, про те, що: «Более 200 писателей Москвы собрались вчера на митинг, посвященный выступлению по радио председателя Совнаркома СССР товарища В.М.Молотова. После вступительного слова Федора Гладкова с речами на митинге выступили и поэты тт. Сельвинский, Алтаузен, Аллигер, Аргутинская, Чернявский, Богданов и другие.

С огромным воодушевлением было принято письмо товарищу Сталину. В этом письме говорится:

Польское государство, построенное на подавлении, угнетении и тяжелой эксплуатации национальных меньшинств, на насильственном ополячении украинского и белорусского населения, на беззастенчивом подрыве и уничтожении всей их культурной жизни – школ, литературы, искусства, – подверглась при первом же серьезном испытании военному погрому.

Мы убеждены, что могучая наша Красная Армия выполнит с честью возложенную на нее советским

правительством великую задачу. Мы приветствуем любимую Красную армию, защитницу угнетенных, славу и гордость всего советского народа.

В эти часы, когда Красная Армия выполняет исторический приказ своего правительства, все свободные, равноправные, счастливые народы Советского Союза, как никогда едины и сплочены вокруг Советского правительства и партии Ленина – Сталина». (ТАСС)» [10, С. 1].

Тобто Є.Томсон вважає, що на той момент М.Ф. Чернявський ще був живий та перебував у Москві. Дійсно, довгий час вважалося, що письменник помер у 1946 р. в сталінських таборих і лише в 1992 р. херсонські літературознавці І.Калиниченко, І.Лопушинський та І.Немченко встановили за слідчою справою, розсекреченою СБУ, дату смерті письменника. Він був розстріляний 19 січня 1938 р. у віці 70 років в Херсонській в'язниці. Вперше окремі частини книги Є.Томсон почали виходити в кінці 1980-х рр., а згадана – опублікована в 1991 р., про що авторка зазначає у передмові, тобто тоді, коли дата смерті М.Чернявського ще не стала відома широкому загалу [9, С. 3-7].

Як сталося, що розстріляний письменник взяв участь у ганебному з'їзді 17 вересня 1939 р., майже рік по своїй смерті? Невже це помилка Є.Томсон і авторка переплутала М.Ф.Чернявського з однофамільцем?

Наприклад, Миколою Андрійовичем Чернявським (Колау Чернявським) (1893-1945), поетом, перекладачем А.Рембо (не дуже успішним), що проживав у Грузії та заробляв на життя перекладами грузинського, вірменського та азербайджанського фольклору [11]. Як частина підписантів він має безпосереднє відношення до України, бо народився у Акермані Бессарабської губернії (нині – Білгород-Дністровський Одеської області). Так, І.Л.Сельвінський народився у Сімферополі, був перекладачем творів Т.Г.Шевченка російською мовою, М.Й.Алігер, народилась в Одесі, Л.А.Аргутинська (1897-1958), хоч і мешкала в Москві, свою першу книгу опублікувала у Сімферополі. Однак, перекладач Колау Чернявський був не настільки відомим поетом, як вищезазначені, й нам достеменно невідомо чи він перебував у 1939 р. в Москві.

Цей з'їзд висвітлюється також в «Літературній газеті» від 20 вересня 1939 р. у статті «Непереможний прапор Леніна-Сталіна. Митинг письменників у Москві», й на відміну від «Правди» у ній письменники та поети подаються хоча б з одним ініціалом. Там додано фотографію Богданова, що дає можливість уточнити, що це М.Богданов (1906-1989), а не О.Богданов (1874-1939), як у Є.Томсон, також є панорамний знімок учасників з'їзду. У цій

статті згадується «Е.Чернявський», а не «Н.Чернявський». Дійсно, такий собі Євгеній Миколайович Чернявський, член московського товариства письменників [13], міг бути тим самим Е.Чернявським, який палкою промовою вітав російські війська у Польщі поряд з Джоном Алтаузенем та Люсею Аргутинською. Але Микола Федорович Чернявський до цього заходу не має ніякого відношення.

Як зазначає, Є.Томсон, у 1939 р. вийшов цілий цикл антипольських статей, віршів, нарисів на шпальтах «Правди», «Літературної газети», у місцевій пресі. Серед їх авторів – М.Рильський, Ванда Василевська, С.Маршак та багато інших поетів та письменників, чия доля була в руках комуністичного режиму. Ця гучна та брудна кампанія знайшла своє втілення у Катинському злочині (1940 р.), й тривала до нападу Німеччини на СРСР. Після того, як колишній спільник зрадив Радянський Союз, вона змінилася на публічні заклики до польського народу чинити опір німецьким окупантам.

Попри те, що з тих часів минуло майже 80 років,

участь творчої інтелігенції у пропагандистських акціях й зараз хвилює суспільство, а саме це питання залишається актуальним для сучасних українсько-польських та російсько-польських відносин, оскільки подібні заходи, організовані радянською владою, розпалювали національну ворожнечу й знайшли своє продовження у Волинській трагедії, репресіях щодо членів УПА та Армії Крайової. Більш того, спотворені, стереотипні уявлення про історичні події заважають прийняттю зважених рішень сучасними політиками. Можливо, Є.Томсон також стала жертвою стереотипів, зробивши хибне припущення щодо участі М.Ф.Чернявського у антипольському заході.

На завершення, як би ми не хотіли уникнути дидактизму, є постаті, які дійсно викликають повагу та подив у багатьох, не масштабом своїх діянь, хоча мірило вчинків може бути дуже різним, а послідовністю, силою переконань, цілісністю, міццю духу: до таких осіб сміливо можна віднести М.Ф.Чернявського.

Джерела та література

1. Голомб Л. Творча індивідуальність Миколи Чернявського як поета-лірика в критиці // Л. Голомб // Науковий вісник Ужгородського університету. Філологія. – Вип. 9. – С. 66-73; Немченко І.В. «А мій дух – він буде жити...»: (Земні й небесні терени поета-філософа М.Чернявського) / І.В.Немченко // Микола Чернявський: Літ. розвідки, бібліограф. нариси. – Херсон, 1998. – С. 5-17; Датченко Ю. В. Мова творів Миколи Чернявського / Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: спец.10.01.01 «Українська література» / Ю.В.Датченко. – Дніпропетровськ, 2007; Корівчак Л.Д. Лірика Миколи Чернявського. Проблеми поетики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: спец.10.01.01 «Українська література». / Л.Д.Корівчак – Херсон, 2008; Кузовова Н.М. Микола Федорович Чернявський, український письменник і громадський діяч, на службі у Херсонській губернській земській управі (1903-1918 рр.) [текст] / Н.М.Кузовова // Історичні і політологічні дослідження. – 2013. – № 4. – С. 112-119.
2. Чернявський М. Твори в двох томах. – К., 1966; Перша ластівка: Альм. мол. укр.письменників/ Упоряд. і вступ, ст. М.Чернявського. – Херсон: Друкарня О. Д. Ходушиної, 1905. – 290, Ус.; 3 потоку життя: Альм./Упоряд. М. Коцюбинський, М. Чернявський. – Херсон: Друк. О. Д. Ходушиної, 1905. – 282, II с.
3. Народное образование в Херсонской губернии за 1905 год / Изд-е Херсонской губернской земской управы. – Херсон: Типография О. Д. Ходушиной, 1907. – 260 с; конволют; Систематический свод постановлений Херсонского губернского земского собрания. 1900-1914 гг. / Изд-е Херсонской губернской земской управы. – Херсон: Типолиотография Т-во преемн. О. Д. Ходушиной, уг. Потем. и Собор.ул., 1918. – Том 4. – 1249 с. тощо.
4. Чернявський М. Ф. (ВТУХ) Рідна школа // Известия Херсонского уездного земства. – Год. 4 – 28 мая. – № 21. – 1917. – С. 624-625 (конволют).
5. В.Костенко. Микола Чернявський (1868-1946) / – Т. 1. – С.9.
6. Держархів Херсонської обл., ф. Р-1887, оп. 3, спр. 507.
7. Особові архівні фонди Інституту рукопису бібліотеки ім. В. І. Вернадського: Путівник. – К., 2002. – 768 с.
8. Держархів Херсонської обл., ф.Р-4033, оп. 6, спр. 926. – Карна справа Чернявського Миколи Федоровича. 1929-1950. Том 1. – 158 арк.; спр. 927 Карна справа Чернявського Миколи Федоровича. 1937-1997. Том 2. – 83 арк.
9. Томпсон, Ева М. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм / Пер. з англ. М. Корчинської. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. – 368 с. – ISBN 966-500-265-1.
10. Общомосковский митинг писателей // Правда. – 18 сентября 1939 г.
11. Чернявский Николай Андреевич (1893-1945) – поэт / Российский государственный архив литературы и искусства. Электронный фондový каталог / Постоянная ссылка: <http://www.rgali.ru/object/11044938>.
12. Непобедимое знамя Ленина – Сталина. Митинг писателей в Москве // Литературная газета. – 20 сентября 1939 г.
13. Чернявский Е.Н. Ликвидация [Текст]: Повесть / Е.Чернявский; Худож.: В.Сафронова. – [Москва]: Московское т-во писателей, [1933] («Интернац.» тип.). – 148 с. / Каталог Российской государственной библиотеки: Электронный ресурс: <http://www.search.rsl.ru>